

ΣΠ. Δ. ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΧΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ
1971

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΣΠ. Δ. ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΥ: “ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ,,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΑΥΤΟΤΕΛΗ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

1. Προλεγόμενα εις τὴν ἐρώτησιν περὶ Θεοῦ,
Ἀθῆναι 1960, σελ. 303
2. Ἐλευθερία καὶ αὐθυπέρβασις,
Ἀθῆναι 1962, σελ. 126
3. Ἡ παρουσία τῆς Φυσικῆς ἐπιστήμης,
Ἀθῆναι 1963, σελ. 350
4. Ἡ σημερινὴ γλῶσσα — Γλωσσολογία τῆς τεχνικῆς,
Ἀθῆναι 1964, σελ. 284
5. Ἡ καταγωγὴ τοῦ Τεχνικοῦ πνεύματος,
Ἀθῆναι 1965, σελ. 304
6. Τὸ γεγονός τῆς φιλοσοφίας,
Ἀθῆναι 1969, σελ. 160
7. Ἡ πολιτικὴ θρησκεία τῆς Ἑλλάδος,
Ἰωάννινα 1970, σελ. 132

ΣΠ. Δ. ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΑΙΤΙΑ
ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ
ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

«Ἐπισκέψασθαι.. ὅπως δὴ περὶ πολιτείας, ὅπως εἰς δύναμιν ἢ περὶ τὰ ἀνθρώπεια φιλοσοφία τελειωθῆ»
(Ἠθ. Νικ. Κ' 10, p. 1181 b 13 — 15).

ΙΩΑΝΝΙΝΑ
1971

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο ΑΡΧΑΙΟΣ ΑΣΤΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

Σελ. 9

Εἰς τὴν βάσιν τοῦ πολιτιστικοῦ φαινομένου τῆς ἀνθρωπότητος — Ἡ ἀνατροπὴ τῆς βασιλείας καὶ τῆς ἀριστοκρατίας εἰς τὴν Ἑλλάδα — Διὰ τοῦ σιδήρου καὶ τοῦ νομίσματος εἰς τὴν διοικητικὴν εὐθύνην τοῦ δήμου — Διατί δὲν κατελύθη ἐντὸς τῶν ἄστεων τῆς Ἀνατολῆς ἡ αὐταρχικὴ ἐξουσία

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

15

Τὸ ἦθος τῆς πόλεως ὡς περιεχόμενον τῆς Πολιτικῆς — Κοινωνικοὶ παράγοντες καὶ ἠθικὴ δεοντολογία — Μετὰ τὴν κατάρρευσιν τοῦ συλλογικοῦ ἐρείσματος τῆς πράξεως — Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ δευτέρου ἀστικοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἱστορίας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΤΑ ΗΘΙΚΑ ΟΡΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

1.	Τὸ γεγονὸς τῆς κριτικῆς στάσεως εἰς τὴν ἀκτὴν τῆς Μ. Ἀσίας	21
2.	Πῶς ἀπεχώρησεν ἐκ τῆς πράξεως ἡ θεία πρωτοβουλία	22
3.	Ὁ ἄνθρωπος τῆς Δημοκρατίας ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ νοῦ	23
4.	Περὶ τὸ τέλος τῆς πολιτικῆς ἐμπιστοσύνης εἰς τὴν λογικὴν	25
5.	Προϋποθέσεις τῆς ψυχολογίας τῶν ἀλόγων ἐνεργειῶν	27
6.	Ἐκ τοῦ «καθαροῦ λόγου» πρὸς τὸν «πρακτικὸν λόγον»	28
7.	Ἡ μεταβλητὴ διάστασις τοῦ ἠθους ὡς βουλευτικὸν πρόβλημα	31
8.	Μεθοδολογικὴ ἀντιπαράθεσις Ἠθικῆς καὶ Μαθηματικῶν	33
9.	Ἀντὶ τῆς ὑπερβατικῆς ἰδέας ἡ ἐμπειρικὴ δυνατότης τοῦ ἀγαθοῦ	36
10.	Ἐπὶ τῆς ἐπιστήμῃ τῆς ἀστικῆς διαγωγῆς μία ἡττα τῆς θεωρητικῆς σκέψεως ;	39

Ε.Υ.Δ. τῆς Κ.Τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ

1.	Ἐνώπιον τῆς συντριβομένης δημοτικῆς ἐξουσίας	42
2.	Πρὸς ἀναχαίτισιν τῆς ἠθικῆς ἀποδιοργανώσεως τοῦ κράτους	45
3.	Μεσαία τάξις καὶ μετριοπάθεια	48
4.	Ἡ πτώσις τῆς θεοκρατίας εἰς τὴν Ἰωνίαν καὶ τὴν Ἀττικὴν	51
5.	Ὁ Ἑλληνικὸς ἀνθρωπισμὸς ὡς δικαστικὸν ἐπίτευγμα	54
6.	Δικαιοσύνη ἀνεξαρτήτως τῶν κυβερνητικῶν διατάξεων	55
7.	Ἐπερὰ τῆς κρατικῆς ἀνάγκης ἡ φιλικὴ διάθεσις	57
8.	Τὸ πολίτευμα ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς εὐεργεσίας	60
9.	Προκειμένου ἡ ἀρετὴ τοῦ νόμου νὰ θεωρηθῆ ὡς ἠθικὸν χρέος	63
10.	Ἐπιείκεια, τὸ κοινωνικὸν «ἐπανόρθωμα νομίμου δικαίου»	65

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΦΥΣΕΩΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ

1.	Προτὸν καταρρεῦση πολιτικῶς ἡ νομοθετικὴ τάξις	70
2.	Τὸ ἡρωϊκὸν ἀνάστημα καὶ ἡ ἀνατροπὴ τῆς «νομιζομένης πολιτείας»	72
3.	Ἐκ τῆς συμβατικότητος τοῦ νόμου πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν φύσιν	74
4.	Ποῦ ὀφείλεται ἡ δευτέρα Ἑλληνικὴ φυσιολογία	77
5.	Διὰ νὰ σωθῆ πάση θυσίᾳ τὸ ἔννομον κράτος	80
6.	Ἐκθειασμὸς καὶ καταδίκη τῶν ἀγράφων θεσμῶν	82
7.	Μεταθεολογικὴ ἐκτίμησις τῆς κοινωνικῆς ὡς φυσικῆς παραδόσεως	84
8.	Ἡ διεύρυνσις τοῦ πολιτικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ ὀρίζοντος	86
9.	Τί ἐπέβαλε τὴν αὐτοτέλειαν τῶν ἐμπειρικῶν ἀξιῶν εἰς τὴν πρακτικὴν σκέψιν	90
10.	Διὰ ποῖον λόγον ἐνεφανίσθη «πᾶσα πόλις φύσει»	92

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΤΟ ΕΘΟΣ ΕΙΣ ΕΠΙΚΟΥΡΙΑΝ ΤΟΥ ΗΘΟΥΣ

1.	Ἐνεκα τῆς ἀδυναμίας τοῦ κράτους νὰ δημιουργήσῃ νομικῶς πολιτικὴν εὐθύνην	95
2.	Τὸ πρόβλημα τοῦ ἐλέγχου καὶ τῆς ἐνισχύσεως τῶν φυσικῶν προδιαθέσεων	97
3.	Κατὰ πόσον ἡ συνήθεια περιορίζει τὴν προαίρεσιν	99
4.	Μεταξὺ λογικῆς πειθαρχίας καὶ ἀναπτύξεως τῶν ψυχικῶν κλίσεων	101
5.	Ἡ ἀγαθὴ βούλησις εἰς τὴν μεταφυσικὴν τῆς ἔννοιας	104
6.	Φρόνησις, ὁ ἐπιτακτικὸς παράγων τῆς ἀστικῆς διαγωγῆς	105
7.	Ἐπὶ ποίους ὄρους ἡ πρᾶξις ἐκφράζει τὴν ἐλευθέραν θέλησιν	107

8.	Ὁ πολιτικός δρόμος τῆς ἀρετῆς ἐκ τῶν ἄκρων πρὸς τὴν μεσότητα	. 111
9.	Προδίδει φιλαυτίαν ἢ σύγκλισις τῶν ἐναντίων τάσεων τῆς ψυχῆς;	. 113
10.	Περὶ τῆς «ἀρίστης ἐξεως» εἰς τὴν ἠθικὴν στάσιν 116

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Ο ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΣ ΩΣ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

1.	Φιλοσοφικὴ θεμελίωσις τῆς ἱστορικότητος τοῦ πνεύματος 121
2.	Ἡ μάχη τῆς Χαιρωνείας ὡς ἀξίωσις τοῦ ἠθους ἐκ τῆς κοινότητος πρὸς τὸ ἄτομον 123
3.	Γεωπολιτικὰ αἰτία τῆς παρουσιάσεως τοῦ ἀνθρώπου ὡς αὐτοσκοποῦ	. 125
4.	Παραδειγματικὸς πολίτης ὁ αὐτάρκης 127
5.	Ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ πέρατος πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν ὡς ὑψιστον ἀγαθόν 130
6.	Ὁ ἀνώτατος τρόπος τῆς αὐτοκαταφάσεως τοῦ προσώπου 133
7.	Εἰς τὴν θέσιν τῆς ἡδονῆς ἢ πνευματικὴ ἐνεργητικότητα 135
8.	Κοινωνικὴ ἀνασφάλεια καὶ διανοητικὴ ἀμυνα 137
9.	Ἐπὶ ποίαν ἐννοίαν τὸ «ἀνθρωπεύεσθαι» συνεπλήρωσε τὸ «ἀθανατίζειν» 140
10.	Τὸ βίωμα τῆς ζωῆς τοῦ θεοῦ ὡς ἐπιστέγασμα τῆς θεωρίας 144
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 147
	ΤΑ ΣΧΟΛΙΑΖΟΜΕΝΑ ΧΩΡΙΑ ΤΩΝ «ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ» ΚΑΙ ΤΩΝ «ἨΘΙΚΩΝ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΩΝ» 153

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο ΑΡΧΑΙΟΣ ΑΣΤΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

Εἰς τὴν βάσιν τοῦ πολιτιστικοῦ φαινομένου τῆς ἀνθρωπότητος

Εὐρισκόμεθα σήμερον εἰς τὴν δευτέραν περίοδον τῆς ἱστορίας τοῦ ἀστικοῦ βίου. Ἡ πρώτη ἐθεμελίωσε τὸν πολιτισμὸν διὰ τῆς συγκεντρώσεως μεγάλου ἀριθμοῦ γεωργῶν εἰς τοὺς ἀγροτικούς χώρους τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, ἀφ' ὅτου ἡ ἀνάγκη τοῦ συντονισμοῦ τῶν προσπαθειῶν πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν νομαδικῶν ἀποβολῶν τῆς Ἀσίας καὶ διὰ τὴν λύσιν τῶν ἀρδευτικῶν προβλημάτων τῆς περιοχῆς ἐπέβαλε μέσῳ τοῦ μονοπωλίου τῶν χαλκίνων ὄπλων τὴν συγκέντρωσιν τῆς ἐξουσίας. Διὰ τοῦ βιοποριστικοῦ καὶ ἀμυντικοῦ αὐτοῦ συνοικισμοῦ τῶν πρώτων μονίμων κατοίκων τῆς γῆς, ὁ ὁποῖος ᾠδήγησεν εἰς τὸν καταμερισμὸν τῆς ἐργασίας καὶ τὴν δημιουργίαν ἐπαγγελματικῶν κοινωνικῆς σκοπιμότητος, ἐνῶ διὰ τῶν ἐσόδων τῆς διοικητικῆς ἀρχῆς ἐκ τῶν δασμῶν κατέστησε δυνατὴν τὴν συντήρησιν στρατιωτῶν, ὑπαλλήλων, ἐμπόρων, βιοτεχνῶν καὶ ἀντιπροσώπων τοῦ θεοῦ παράγοντος, ἐτέθη ἀρχικῶς εἰς τοὺς εὐφόρους τόπους μεταξὺ Εὐφράτου καὶ Τίγρητος ἡ ἀστικὴ βᾶσις τῆς ἀνθρωπότητος.

Ὁ μοναρχικὸς τρόπος τῆς διοικήσεως καὶ ἡ ἐξάρτησις τῆς ζωῆς βασικῶς ἐκ τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς δὲν ἐπέτρεψαν (παρὰ τὴν ἀποδέσμευσιν ἐπαγγελματικῶν ομάδων ἐκ τῆς γεωργικῆς ἐργασίας πρὸς ἐξυπηρέτησιν κυρίως τῶν ἐπιτρόπων τῆς κρατικῆς καὶ τῆς ὑπερφυσικῆς τάξεως) τὴν ἀνάπτυξιν περιουσιακῶν καὶ κοινωνικῶν προβλημάτων, ἡ λύσις τῶν ὁποίων νὰ βασίζεται εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῶν ἀντικειμενικῶν συνθηκῶν. Εἰς τὴν Μεσοποταμίαν διὰ τὸν λόγον αὐτὸν καὶ διὰ παρεμφερῆ αἷτια εἰς τὴν ἱστορικῶς συγγενῆ Ἑγγὺς Ἀνατολήν δὲν ἀνεπτύχθησαν πολιτεύματα γενικῆς εὐθύνης οὔτε ζητήματα καθαρῶς πολιτικῆς προελεύσεως, διὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν ὁποίων θὰ ἦτο ἀναγκαῖα ἡ κριτικὴ στάσις.

Ἡ ἀνατροπὴ τῆς βασιλείας καὶ τῆς ἀριστοκρατίας εἰς τὴν Ἑλλάδα

Περὶ τὰ τέλη τοῦ 13ου π. Χ. αἰῶνος κατέρρευσεν ὑπὸ τὰ πλήγματα Ἰνδογερμανικῶν φύλων ἐκ τοῦ βορρᾶ καὶ τῶν στρατιωτικῶς ἀνασυστα-

θέντων Ἀσσυρίων ἐκ τοῦ νότου τὸ κράτος τῶν προμηθευτῶν τοῦ χαλκοῦ εἰς τὸν Μυκηναϊκὸν κόσμον Χετταίων. Διὰ τὴν ναυτικὴν δύναμιν τοῦ Ἄργους, ἡ ὁποία εἶχε δεσπόσει τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου διὰ τῆς ἀποκλειστικῆς προμηθείας καὶ τῆς κατὰ τὰ κρατικά της συμφέροντα παραχωρήσεως τοῦ πολεμικοῦ μετάλλου¹, τὸ Μικρασιατικὸν αὐτὸ γεγονός ἐσήμανε τὴν ἀρχὴν μιᾶς σειρᾶς ἐσωτερικῶν ἐρίδων καὶ ἀποστασιῶν μετὰ τὴν κατάληξιν τῆς ὀλοσχερῆς πολιτικῆς καταστροφῆς τῆς παραμονῆς τῆς τελευταίας ἰνδογερμανικῆς εἰσβολῆς. Διὰ τῆς καθόδου ἐν συνεχείᾳ τῶν Δωριέων, οἱ ὅποιοι ἀπέδειξαν εἰς τοὺς κατοίκους τῶν πελασγικῶν πεδιάδων τὴν μαχητικὴν καὶ κατ' ἐπέκτασιν γεωργικὴν ἀξίαν τοῦ μέχρι τότε διὰ κοσμήματα μόνον χρησιμοποιουμένου σιδήρου², ὁ γόνιμος Ἑλληνικὸς χώρος διενεμήθη κατὰ ἔθνη, τὰ ὅποια ὑπεχρεώθησαν τελικῶς νὰ σεβασθοῦν ἀμοιβαίως τὰ γεωγραφικά των ὄρια, γεγονός τὸ ὁποῖον μετὰ τὴν σειράν του ἐξουδετέρωσε τὴν ζωτικὴν σημασίαν τοῦ ἄλλοτε ἀρχηγοῦ τῆς πορείας καὶ τῆς μάχης. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ζυμώσεως τῶν ἐπηλύδων καὶ τῶν παλαιῶν πληθυσμῶν τὰ βασίλεια τῆς Ἑλλάδος διεσπάσθησαν εἰς εὐγενεῖς οἴκους, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ὁποίων ἐπαιξαν εἰς τὴν περιφέρειάν των τὸν ρόλον ὄχι μόνον τοῦ ἰδιοκτῆτου τῆς βασικῆς προϋποθέσεως τοῦ βίου, ἀλλὰ καὶ τοῦ διαιτητοῦ τῆς κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς ἀναλόγως τοῦ οἰκογενειακοῦ των συμφέροντος³, ἰδίως ἀφ' ὅτου ἐσφετερίσθησαν διὰ τῆς συνεχῶς μεγαλυτέρας οἰκονομικῆς των δυνάμεως ἐκ τῆς ἀξιοποιήσεως διὰ τοῦ σιδηροῦ ὑνίου ἀγόνων μέχρι στιγμῆς ἐκτάσεων τὸν τίτλον⁴ τοῦ περιορισθέντος μετὰ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου εἰς τὴν ἐξάσκησιν τῶν θρησκευτικῶν του καθηκόντων διογενοῦς ἡγεμόνος*.

Ἄφ' ἧς ὁμοῦ στιγμῆς ἀκτῆμονες καὶ μικροὶ κληροῦχοι ἀπεφάσισαν νὰ ἐγκαταλείψουν τοὺς ἀγροὺς ἔνεκα τῆς ἠθικῆς ἀτασθαλίας, ἡ ὁποία

-
1. Ἴδε V. R. d' Desborough: *The last Mycenaeans and their Successors*, Oxford 1964, σ. 242.
 2. Ἴδε F. Dümmler: *Bemerkungen zum ältesten Kunsthandwerk auf griechischem Boden* («Mitteilungen des Kaiserl. Deutsch. Archäolog. Instituts», Ath. Abt. XIII τόμ. 1888, σ. 300), M. Croiset: *La civilisation de la Grèce antique*, Paris 1969, σ. 33.
 3. Ἴδε Ὀμήρου: Ἰλιάδος Α' 238/39, Ι' 154 — 156, ΙΙ' 386/87, Ἡσιόδου: Ἔργων καὶ ἡμερῶν 37 — 39, 220/21, 248 — 251, Ἀπόσπ. 272 (Rzach).
 4. Ἴδε Ὀμήρου: Ὀδυσσεύς α' 395, θ' 390/91, Υ' 84, *Inscriptiones graecae antiquissimae*, ἐκδ. H. Roehl, Berolini MDCCCLXXXII, 112 (σ. 39), *Sammlung griechischer Dialekt — Inschriften*, ἐκδ. H. Collitz, Göttingen I τόμ. 1884, 214, 1 (σ. 84), 215, 46 (σ. 88), Πλουτάρχου: *Κεφαλαίων καταγραφῆς* (Ἑλληνικῶν) 2 (p. 292 A).
- * «Θυσίαι κατελείφθησαν τοῖς βασιλεῦσι μόνον, ὅπου δ' ἄξιον εἰπεῖν εἶναι βασιλείαν» (Ἀριστοτέλους: *Πολιτικῶν* Γ' 14, p. 1285 b 16 — 18).

ἐπεκράτησεν εἰς τὴν περιοχὴν τῶν σιδηροφράκτων¹ «Γιγάντων», διὰ νὰ συνοικισθοῦν περὶ τὸν βράχον τοῦ ἀνακτόρου ὑπὸ τὴν παθητικὴν προστασίαν τοῦ προπηλακιζομένου ἄλλοτε ἀνωτάτου θεοῦ² καὶ νὰ ζήσουν ὀλιγώτερον ἐκ τῆς γεωργικῆς ἐργασίας καὶ κυρίως ἐκ τῶν βιοτεχνικῶν κατασκευῶν καὶ τοῦ ναυτικοῦ μετ' ὀλίγον ἐμπορίου, ἐφ' ὅσον τὰ ἔργα τῶν ἦτο δυνατόν νὰ διατεθοῦν διὰ τῶν πλοίων χωρὶς μεγάλα ἐξοδα μεταφορᾶς ἐπέκεινα τῆς πατρίδος, ἐτέθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ θεμέλιοι λίθοι τῶν πρώτων ἄστεων. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς διὰ τοῦτο, κατὰ τὴν ὁποῖαν «οἱ παρὰ θάλασσαν ἄνθρωποι μᾶλλον ἤδη τὴν κτήσιν τῶν χρημάτων ποιούμενοι βεβαιότερον ᾤκουν»³, ὥστε νὰ παρουσιασθῆ μία κάθοδος τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὰ παράλια μὲ ἀποτέλεσμα «τῶν πόλεων ὅσαι μὲν νεώτατα ᾤκίσθησαν καὶ ἤδη πλωιμωτέρων ὄντων» νὰ τειχισθοῦν «ἐπ' αὐτοῖς τοῖς αἰγιαλοῖς», διὰ νὰ ἐξασφαλισθοῦν ἐκ τῆς πειρατείας καὶ ταυτοχρόνως ἐκ τῶν εὐγενῶν κατόχων τῆς ἐνδοχώρας, ἐδημιουργήθησαν εἰς τὰ παράκτια τῆς Ἑλλάδος «ἐμπορίας τε ἕνεκα καὶ τῆς πρὸς τοὺς προσοίκους ἕκαστοι ἰσχύος»⁴ οἱ ὅροι διὰ τὴν ἀντιπροσωπευτικωτέραν ἐμφάνισιν τοῦ ἀρχαίου ἀστικοῦ βίου.

Τὸ γεγονός ὅτι τὸ ἐλληνικὸν ὑπέδαφος διέθετεν ἄφθονα κοιτάσματα σιδήρου⁵, ἢ ἐκμετάλλευσίς τῶν ὁποίων ἐπέφερε τὴν πτώσιν τῆς τιμῆς καὶ τὴν γενίκευσιν τῆς χρήσεώς του κατ' ἀρχὴν διὰ πολεμικοὺς σκοποὺς, ὥστε νὰ λέγεται (περὶ τῆς ἐποχῆς, ἢ ὁποῖα προηγῆθη τῆς δημοκρατίας) ὅτι «ἅπανα ἢ Ἑλλάς ἐσιδηροφόρει»⁶, ὑπῆρξεν ἀποφασιστικῆς σημασίας διὰ τὸν τρόπον τῆς διακυβερνήσεως τῶν ἄστεων. Καθ' ὃν χρόνον ἀπετέλεσε τὴν προϋπόθεσιν διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ κυριωτέρου κλάδου τῆς βιοτεχνίας, ἐξουδετέρωσε τὸ ἐπιβλητικὸν ὕψος τῶν ἵππων ἔναντι τῶν ἀόπλων γεωργῶν. Ἐὰν ὁμως ὁ θώραξ, ἢ περικεφαλαία, τὸ ξίφος καὶ τὸ δόρυ ἔθεσαν τέρμα εἰς τὴν ὑπεροχὴν τῶν ἀκαταγωνίστων ἕως τότε ἀριστοκρατικῶν γενῶν, ὁ σιδηροῦς ἦρως τοῦ ἀστεως, ὅπως τὸν ἐξεπροσώπησεν ὁ πρῶτος Ἡρακλῆς⁷ ὡς σύμμαχος τῶν Ὀλυμπίων*, εἰσάγει διὰ τῆς καταλύσεως τῶν αὐθαιρέτων ἐξουσιῶν μίαν ἐποχὴν δικαιοσύνης εἰς τὴν Ἑλλάδα.

1. Ἴδε Ἡσιόδου: Θεογονίας 186.

2. » Σ. Δ. Κυριαζοπούλου: Ἡ πολιτικὴ θρησκεία τῆς Ἑλλάδος, Ἰωάννινα 1970, σ. 14/15.

3. Θουκυδίδου: Ξυγγραφῆς I 8.

4. » : » I 7.

5. Ἴδε H. Blümmner: Eisen (Pauly — Wissowa: Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft, Stuttgart V² τόμ. 1905, σ. 2145), Λ. Θ. Χουμανίδη: Μαθήματα ἱστορίας οἰκονομικοῦ βίου, Ἀθῆναι 1969, σ. 80.

6. Θουκυδίδου I 6.

7. Ἴδε F. Brommer: Herakles, Münster — Köln 1953, σ. 65/65. Πρβλ. J. Fink: Herakles Held und Heiland («Antike und Abendland», Hamburg

Τὴν πολιτικὴν κατοχύρωσιν τῶν ἀστῶν ὑπεβοήθησεν ἐπίσης ἡ μεταβολὴ τῶν ἀμυντικῶν συνθηκῶν. Ἐνῶ ἄλλοτε οἱ ἔφιπποι ἔπρεπε νὰ προασπίσουν αὐτοπροσώπως τὴν γῆν, ἡ ἐξασφάλισις ἔναντι τῶν ἐχθρῶν ἐπιτυγχάνεται τώρα βασικῶς διὰ τοῦ τείχους. Ἐκτὸς αὐτοῦ ἡ ἔκβασις τῆς μάχης εἰς τὴν πεδιάδα δὲν ἐξαρτᾶται πλέον ἐκ τῆς ἵπποτικῆς ἀνδρείας, ἀλλὰ κυρίως ἐκ τῆς φάλαγγος τῶν πεζῶν, οἱ ὅποιοι μάχονται οὐσιαστικῶς «ὕπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν», διὰ νὰ ζητήσουν μετὰ τὴν νίκην συμμετοχὴν εἰς τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν ὡς ἀμύντορες τῆς πατρίδος.

Διὰ τοῦ σιδήρου καὶ τοῦ νομίσματος εἰς τὴν διοικητικὴν εὐθύνην τοῦ δήμου

Κατὰ τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν ὁ σίδηρος ἦλθε διὰ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους εἰς τὴν Εὐρώπην ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας. Ἡ Φρυγία, ἡ Τρωὰς καὶ ὁ Καύκασος ὑπῆρξαν οἱ γενέθλιοι τόποι τῶν ἱερῶν ἀνθρώπων,

«οἱ πρῶτοι τέχνην πολυμήτιος Ἡφαίστοιο
εὖρον ἐν οὐρείησι νάπαις ἰόνετα σίδηρον

ἤνεγκαν τ' ἐς πῦρ καὶ ἀριπρεπὲς ἔργον ἔτευξαν»¹.

Οἱ Κάβειροι τῆς Σαμοθράκης², οἱ Τελχίνες τῆς Ρόδου³, οἱ Χάλυβες τοῦ Πόντου⁴, οἱ Ἰδαῖοι Δάκτυλοι τῆς Κρήτης⁵, διὰ τοὺς ὁποίους ἐλέγετο ἀπὸ κοινοῦ «σίδηρον ἐργάσασθαι πρῶτους, μαθόντας τὴν ἐργασίαν παρὰ τῆς θεῶν μητρὸς»⁶, τῆς Ρέας ἢ Κυβέλης, κατάγονται γενικῶς ἐκ τοῦ τόπου⁷, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐπλευσαν οἱ ἀπόκληροι τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὴν Δωρικὴν εἰσβολὴν καὶ τὴν ἀριστοκρατικὴν ἐξουδετέρωσιν τοῦ ἐπιτρόπου τῆς ἠθικῆς τάξεως τοῦ Διός. Ἡ πολιτικὴ ἀνακατάταξις, τὴν ὁποίαν ἐπέφερον ἡ σιδηρουργία, συνετελέσθη διὰ τοῦτο ἀρχικῶς εἰς τὴν γῆν, ἡ ὁποία ὠνομάσθη ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς πρώτης προχριστιανικῆς χιλιετίας «Ἰω-

IX τόμ. MCMLX, σ. 74/75), K. Schefold: Frühgriechische Sagenbilder, München 1964, πίν. 6 b, P. Zankani Montuoro—U. Zannotti—Bianco: Heraion alla foce del Sele, Roma II τόμ. MCMLIV, πίν. LXI.

* «Τοῖς δὲ θεοῖς λόγιον ἦν, ὑπὸ θεῶν μηδένα τῶν Γιγάντων ἀπολέσθαι δύνασθαι, συμμαχοῦντος δὲ θνητοῦ τινος τελευτήσειν» (Ἀπολλοδώρου: Βιβλιοθήκης I 6, 1).

1. Σχολίων ἀρχαίων εἰς Ἀπολλώνιον τὸν Ρόδιον A' 1131 b.

2. » » » » » » A' 918 b.

3. Ἴδε Στράβωνος: Γεωγραφικῶν XIV 2, 7.

4. » Αἰσχύλου: Προμηθέως δεσμώτου 714/715, Ξενοφώντος: Κύρου ἀναβάσεως V 5, 1.

5. Ἴδε C. Plinii Secundi: Naturalis historiae VII 56 (197).

6. Διοδώρου Σικελιώτου: Βιβλιοθήκης ἱστορικῆς XVII 7, 4.

7. Ἴδε L. de Lannay: Ferrum (Ch. Daremberg—E. Saglio: Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines, Paris IIe τόμ. 1896, σ. 1079).

E. V. Mitsis K. T. P.
IOANNINA 2006